

Γιώργος Τσιάκαλος

"Εκπαίδευση για την ειρήνη"¹

Από το βιβλίο «Η υπόσχεση της Παιδαγωγικής» (ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 273-279)

Η "Εκπαίδευση για την ειρήνη" αποτελεί εδώ και χρόνια θέμα συμποσίων, διαλέξεων, σχολικών και πανεπιστημιακών προγραμμάτων. Όσο μάλιστα ο πόλεμος αποκτά γύρω μας διαστάσεις περίπου φυσικού φαινομένου τόσο τα προγράμματα της "Εκπαίδευσης για την ειρήνη" αποκτούν ιδιαίτερο ακαδημαϊκό κύρος, που στις ελληνικές συνθήκες σημαίνει ότι μπαίνουν υπό την αιγίδα του αρμόδιου υπουργείου. Μπαίνουν ακόμη και υπό την αιγίδα κάποιων πανεπιστημιακών πρυτάνεων, οι οποίοι κατά τα άλλα δεν διστάζουν την ίδια στιγμή να διατρανώνουν την άποψη ότι παράγωγο του ονόματος της Μακεδονίας στο επίσημο όνομα του γειτονικού μας κράτους πρέπει να θεωρείται από την Ελλάδα "αιτία πολέμου". Όμως, σοβαρή ενασχόληση με το θέμα "εκπαίδευση για την ειρήνη" σημαίνει ενασχόληση με συγκεκριμένα φαινόμενα στο άμεσο περιβάλλον μας -φαινόμενα πολέμου, ρατσισμού και διακρίσεων, αποδοχής και επιβολής της βίας ως μέσου επίλυσης πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων. Έτσι, "εκπαίδευση για την ειρήνη" σήμερα στην περιοχή των Βαλκανίων σημαίνει απάντηση στο ερώτημα: μπορούμε εμείς οι εκπαιδευτικοί να συνεχίσουμε την καθημερινή μας ζωή στο σχολείο με τον ίδιο τρόπο, να παραμείνουμε στους παλιούς προβληματισμούς μας, να έχουμε τις ίδιες προτεραιότητες στα αναλυτικά προγράμματα και στις μεθόδους διδασκαλίας σαν να μην είχε συμβεί τίποτε στη Βοσνία τα τελευταία χρόνια;

¹ Ομιλία στην Πρώτη Διαβαλκανική Συνδιάσκεψη Εκπαιδευτικών που έγινε στην Αρχαία Ολυμπία στις 23-24 Μαΐου 1996 και οργανώθηκε από την ΟΛΜΕ με θέμα «Ο ρόλος της εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών στην υπεράσπιση της Ειρήνης, την ανάπτυξη της συνεργασίας και της αλληλεγγύης των λαών της Βαλκανικής». Με την παρούσα μορφή δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα ΑΥΓΗ στις 5 Ιανουαρίου 1997 και στο περιοδικό «Το Σχολείο του Μέλλοντος», τεύχος 18, 1996.

Το ερώτημα δεν είναι καινούριο για το χώρο της εκπαίδευσης. Το 1966 ο Αντόρνο σε μία διάλεξή του με τίτλο "Αγωγή μετά το Άουσβιτς"², θεμελίωσε την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της αγωγής και της εκπαίδευσης με στόχο την πρόληψη ενός νέου ολοκαυτώματος. Θεωρώ προφανή και αναγκαίο τον παραλληλισμό: για εμάς τους/τις εκπαιδευτικούς των Βαλκανίων, εάν θεωρούμε απαραίτητη την "Εκπαίδευση για την ειρήνη", τότε όσα συνέβησαν στη Βοσνία μάς υποχρεώνουν να επαναπροσδιορίσουμε τις προτεραιότητες, το περιεχόμενο και τις μεθόδους των εκπαιδευτικών μας συστημάτων σε ένα νέο πλαίσιο που θα μπορούσε κατά αναλογία με την πρόταση του Αντόρνο να ονομαστεί "Αγωγή και εκπαίδευση στα Βαλκάνια μετά τη Βοσνία". Αυτό θα ήταν "Εκπαίδευση για την ειρήνη" - στην πράξη.

Εκπαιδευτικοί και η υπόθεση της ειρήνης

Η υπόθεση της ειρήνης ανήκει στα πρωταρχικά καθήκοντα των εκπαιδευτικών. Υπογραμμίζοντας το καθήκον αυτό, ο Freinet έγραφε το 1951, δηλαδή στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου: "Σε μια εποχή που άμεσα απειλούμαστε από τον πόλεμο και βιώνουμε απροκάλυπτες εκκλήσεις για πόλεμο, δεν μπορούμε να μένουμε αδιάφοροι μπροστά στην απειλή να καταστραφεί ολόκληρο το έργο μας - έργο που δημιουργήσαμε βήμα-βήμα και σκέψη-σκέψη μέσα στις τάξεις μας. Οι παιδαγωγοί με το λειτούργημά τους ως εκπαιδευτικοί είναι οι φυσικοί σύμμαχοι της ειρήνης. Ο πόλεμος αναιρεί το δικαίωμα ύπαρξής τους ως εκπαιδευτικών καθώς καταστρέφει το έργο τους και εξολοθρεύει τις ελπίδες τους. Οι έννοιες 'εκπαιδευτικοί' και 'πόλεμος' σχετίζονται μεταξύ τους με τον τρόπο που σχετίζονται μεταξύ τους οι έννοιες 'φωτιά' και 'νερό'. Η εκπαίδευση χρειάζεται την ειρήνη"³.

² Theodor W. Adorno: *Erziehung nach Auschwitz*. Περιλαμβάνεται στον τόμο Theodor W. Adorno: *Erziehung zur Mündigkeit*. Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1971, σελ. 88-104.

³ Αναφέρεται στο άρθρο του Martin Zülch: „Erziehung braucht Frieden“. *Bremer Lehrerzeitung*, 8/1983, S. 17.

Κατά βάση έτσι είναι, όπως το διατύπωσε ο Freinet το 1951. Και όμως, πρέπει να υπενθυμίσουμε μια πικρή αλήθεια: η εκπαίδευση χρειάζεται πράγματι την ειρήνη, όμως σημαντική και πολυσχιδής υπήρξε η συμβολή πολλών εκπαιδευτικών στην προετοιμασία των πολέμων. Συνεπώς, οι εκπαιδευτικοί όταν μιλούμε για πόλεμο και για ειρήνη δεν είναι δυνατόν να καλυπτόμαστε πίσω από τη φύση του επαγγέλματός μας - δηλαδή τον εξ ορισμού φιλειρηνικό χαρακτήρα του. Η θέση μας στις διαδικασίες προετοιμασίας ή αποτροπής του πολέμου, δηλαδή με άλλα λόγια η θέση μας στις διαδικασίες υπεράσπισης της ειρήνης, είναι συγκεκριμένη κάθε φορά και εξαρτάται από το περιεχόμενο και τη μέθοδο της διδασκαλίας μας.

Η παιδαγωγική παράδοση

Η ελπίδα ότι η ειρήνη δεν μπορεί να έλθει ως επακόλουθο της αγωγής ήταν διαδεδομένη στους εκπροσώπους του διαφωτισμού. Ήδη τότε, όμως, θεωρούνταν η υπόθεση αυτή δύσκολη και η επιθυμητή θετική κατάληξή της θεωρούνταν ότι θα είναι αποτέλεσμα μεθοδικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστικό σχετικά είναι το γεγονός ότι ο Kant, που περιέγραψε τόσο τη σημασία της αγωγής για την ανθρωπότητα όσο και την πορεία της ανθρωπότητας προς την "αιώνια ειρήνη", έγραφε στις "Παραδόσεις για την παιδαγωγική" ότι "η αγωγή είναι το μεγαλύτερο και το δυσκολότερο πρόβλημα με το οποίο μπορεί να επιφορτιστεί ένας άνθρωπος"⁴ και κατέληγε ότι "γι' αυτό η παιδαγωγική πρέπει να διδαχτεί ως επιστήμη, αλλιώς δεν μπορούμε να προσδοκούμε τίποτε από αυτή"⁵.

Αναφέρομαι στους εκπροσώπους του διαφωτισμού και θα μπορούσα να αναφερθώ σε πολλούς παιδαγωγούς προηγούμενων εποχών για να δείξω ότι η έννοια της εκπαίδευσης για την ειρήνη με τον ένα ή τον άλλο τρόπο βρέθηκε συχνά στο επίκεντρο της προσοχής πολλών σημαντικών επιστημόνων, έτσι ώστε η δική μας ενασχόληση μαζί της να μην ξεκινάει από το μηδέν. Όπως σε άλλους τομείς της επιστήμης, έτσι και εδώ μπορούμε να νιώθουμε ότι είμαστε "νάνοι

⁴ Immanuel Kant: Über Pädagogik (επιμέλεια Th. Dietrich), Bad Heilbrunn 1960, σελ. 11.

⁵ Στο ίδιο σελ. 12.

στους ώμους γιγάντων". Όντας ως άτομα νάνοι της επιστήμης, έχουμε τη δυνατότητα να βλέπουμε πιο πέρα και από τους γίγαντες της επιστήμης που έζησαν πριν από εμάς, πατώντας επάνω στους ώμους τους - Δηλαδή, μελετώντας τα δικά τους έργα και ανιχνεύοντας τους παράγοντες που απέτρεψαν την υλοποίηση των δικών τους προσδοκιών και ελπίδων.

Γνωρίζουμε σήμερα ότι οι προσπάθειες τόσων και τόσων γιγάντων της φιλοσοφίας και της παιδαγωγικής, αλλά και τόσων χιλιάδων εκπαιδευτικών πριν από εμάς, δεν έγινε δυνατόν να αποτρέψουν δύο παγκόσμιους και δεκάδες "τοπικούς" πολέμους. Από αυτό το γεγονός προκύπτει λογικά το συμπέρασμα: αν η υπόθεση της αγωγής και της εκπαίδευσης των ανθρώπων αποτελεί "το πιο μεγάλο και το πιο δύσκολο πρόβλημα με το οποίο μπορεί να επιφορτιστεί ένας άνθρωπος", τότε η αγωγή και η εκπαίδευση για την ειρήνη αποτελούν το πιο δύσκολο πρόβλημα μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία - γι' αυτό πρέπει να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν με την πιο άριστη τεχνογνωσία που διαθέτει η ανθρωπότητα.

Αφελείς προσεγγίσεις

Αν έτσι είναι τα πράγματα, τότε πρέπει να ανησυχούμε καθώς η ενασχόληση με την "Εκπαίδευση για την ειρήνη" στη χώρα μας δεν ακολουθεί την παραπάνω λογική. Χαρακτηριστική είναι σχετικά η άποψη που διατυπώνεται⁶ συχνά ότι αυτό που χρειάζεται ο εκπαιδευτικός για να διδάξει μέσα σ' αυτό το πνεύμα δεν είναι τόσο οι ειδικές γνώσεις όσο η δέσμευσή του στην ηθική των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η πίστη του πως η εκπαίδευση μπορεί να αλλάξει τον κόσμο.

Δηλαδή, μετά από τόσες αποτυχημένες προσπάθειες, τόσους πολέμους και τόσους νεκρούς ξαναβρίσκουμε μεν την ηθική επιταγή της εποχής του διαφωτισμού, συνδυασμένη όμως όχι με την πεποίθηση ότι πρόκειται για το δυσκολότερο πρόβλημα, για την επίλυση του οποίου απαιτούνται συγκροτημένες επιστημονικές γνώσεις, αλλά αντιθέτως συνδυασμένη με την αφελή άποψη ότι η

⁶ Στο σημείο αυτό υπάρχει μικρή απόκλιση από το κείμενο της αρχικής δημοσίευσης,

πίστη στην παντοδυναμία της εκπαίδευσης αποτελεί ικανή συνθήκη για την επιτυχή διδασκαλία⁷.

Για απόψεις αυτού του είδους χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω παρατηρήσεις του Αντόρνο στη διάλεξή του «Αγωγή μετά το Άουσβιτς»: «Δεν πιστεύω ότι θα βοηθούσε ιδιαίτερα η έκκληση σε αιώνιες αξίες, για τις οποίες αδιαφορούν πλήρως όσοι είναι ευάλωτοι στο πειρασμό να συντελέσουν απάνθρωπες πράξεις» και «ένα κήρυγμα αγάπης προϋποθέτει (για την επιτυχία του) ότι οι άνθρωποι στους οποίους απευθύνεται έχουν ήδη άλλη δομή χαρακτήρα, από αυτή που ενδιαφερόμαστε να αλλάξουμε».

Το ίδιο σαφές είναι ο von Hentig, ο οποίος σε διάλεξή του το 1967 με τίτλο «Αγωγή για την Ειρήνη» αναφέρεται στο Θουκυδίδη για να υπενθυμίσει ότι «κανένας πόλεμος δεν ματαιώθηκε από φιλότιμο» και να καταλήξει: «Όποιος έζησε το λιμό της Αθήνας το 429, τις ταραχές της Κέρκυρας, το βιασμό της Μήλου, την άνευ όρων παράδοση της Σφακτηρίας, αυτός έμαθε τι ανήθικη πράξη είναι η υπερεκτίμηση (των δυνατοτήτων) της ηθικής»⁸.

Οι αφελείς προσεγγίσεις φαίνεται να είναι πολύ διαδεδομένες στο χώρο της ελληνικής εκπαίδευσης, παρόλο το σοβαρό προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί διεθνώς εδώ και αρκετές δεκαετίες. Όμως αφελείς προσεγγίσεις σε θέματα ειρήνης και πολέμου, διακρίσεων και ρατσισμού, κακής χρήσης της επιστήμης και χειραγώγησης των ανθρώπων δεν είναι απλώς αναποτελεσματικές σε ό,τι αφορά την προσπάθεια αντιμετώπισης του προβλήματος - είναι οι ίδιες μέρος του προβλήματος.

⁷ Theodor W. Adorno: «Erziehung nach Auschwitz», in: «Erziehung zur Mündigkeit», Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt 1971 σελ.89-90 και 102, αντίστοιχα.

⁸ Περιλαμβάνεται με τον ίδιο τίτλο, „Erziehung zum Frieden“, στον τόμο Hartmut von Hentig: “Spielraum und Ernstfall“. Klett-Cotta im Ullstein Taschenbuch, Frankfurt/M., Berlin, Wien 1981, σελ. 137-167.